

Л.Р. Григор'єва

КИЇВСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ ОСЕРЕДОК НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Розглядається археологічна діяльність київських дослідників наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Особливу увагу приділено В.Б. Антоновичу як основоположнику української археології та засновнику так зв. «київської школи» істориків.

К л ю ч о в і с л о в а: історія науки, історія археології, київська документальна школа, В.Б. Антонович.

Формування археологічного осередку в Києві розпочалось у першій половині ХІХ ст., поштовхом до чого став будівельний бум, що виник унаслідок розбудови міста. Спочатку зацікавлення розкопками виникло в поціновувачів старовинних речей, які не були фахівцями з історії. Однак уже в 1835 р. при Університеті Св. Володимира був створений «Временный Комитет для изыскания древностей», а рік потому за його ініціативою засновано Музей старожитностей при університеті. Цей період діяльності київського осередку визначався поєднанням аматорських підходів і першими спробами застосувати наукові методи до розкопок археологічних пам'яток (Семенов-Зусер 1947, с. 70; Козловська 1997, с. 343—344).

У 70—80-х рр. ХІХ ст. в українській, як і в російській, археології розпочався новий період, що характеризується впровадженням наукових підходів і методів до вивчення старожитностей. Для російської археології цей період нерозривно пов'язаний з ім'ям видатного археолога графа О.С. Уварова, який у 1864 р. заснував Московське археологічне товариство, а в 1869 р. скликав I Археологічний з'їзд у Москві (Лебедев 1992, с. 158—161). У той само час знаковою постаттю для української археології того періоду став знаний історик, етнограф і археолог, професор Університету Св. Володимира В.Б. Антонович. Діяльність цього непересічного вченого на ниві історичної науки мала багато напрямів: дослідження історії Правобережної України ХV—ХVІІІ ст., вивчення археологічних пам'яток, організація археологічних з'їздів у Києві, музейницька справа, а

також дослідження з нумізматики та антропології. Одразу зазначимо, що існує доволі багато праць, присвячених біографії, громадській і науковій діяльності В.Б. Антоновича, що, звісно, викликано надзвичайно широкою сферою зацікавлень вченого (Грушевський 1985; Михальченко 1994; 1997; Кіян 2005 та ін.).

Наукова діяльність В.Б. Антоновича припадає на перехідний етап у розвитку української історіографії — час поступової зміни романтизму на позитивізм, саме тому в працях дослідника поєднуються «дух народу» та верховенство фактів. Для дослідника авторитет фактичного матеріалу був таким непорушним, що він заперечував можливість задовільно вирішити питання, в дослідженні яких не можна опертися на тверді фактичні дані. Саме тому однією з головних рис В.Б. Антоновича як археолога була обережність у висновках, адже вчений розумів багатоваріантність інтерпретації матеріальних залишків (Ляскоронський 1928, с. 89—90; Завитневич 1997, с. 336).

Окремо потрібно наголосити на тому, що В.Б. Антонович був засновником так зв. київської документальної школи, до якої входили такі визначні вчені як М.С. Грушевський, Д.І. Багалій, І.А. Лінниченко, Д.М. Щербаківський, О.С. Грушевський, М.В. Довнар-Запольський, В.М. Щербаківський, В.Ю. Данилевич, В.М. Базилевич, Н.Д. Полонська-Василенко (Дорошенко 1942, с. 113—115; Ситник 1991—1992; Процик 1991—1992; Михальченко 1994; 1996; 1997; Оглобин 1997, с. 281—285; Кіян 2005, с. 28—29). Саме для них В.Б. Антонович, як професор Університету Св. Володимира, добирив теми конкурсних і дипломних робіт, спрямовував їх у написанні магістерських і доктор-

ських дисертацій, а результати їхніх наукових розробок рекомендував до друку в провідних наукових виданнях — «Київській старині», «Университетских известиях» тощо.

За своїми переконаннями В.Б. Антонович був українофілом, підтвердженням чого служить не лише його громадська (він був лідером Київської громади), а й наукова діяльність (Яковенко 2007, с. 137; Єкельчик 2010, с. 30; Моця 2011). Історик поставив собі за мету детальне вивчення історії України від первісних часів до сучасності. Цю програму сприйняли й активно впроваджували в життя його учні, про що свідчить те, що протягом доволі короткого часу вдалося опублікувати низку так зв. «обласних монографій», присвячених вивченню історії окремих регіонів України (Дорошенко 1942, с. 118; Оглобин 1997, с. 281—285; Самоквасов 1993, с. 57; Григор'єва 2011, с. 35).

Окремо наголосимо на тому, що В.Б. Антонович намагався донести до своїх учнів, що історію неможливо вивчати лише за писемними джерелами, без використання методів різних наук — археології, антропології, етнографії, нумізматики тощо, адже саме ці науки та їхні методи можуть доповнити або пояснити детальніше, а часом і зовсім по-іншому показати минулі етапи народного життя. Він намагався переконати своїх учнів, що археологічні джерела для історичного дослідження мають не менш важливе значення ніж писемні свідчення (Ляскоронський 1928, с. 91).

Отже, саме наукова діяльність В.Б. Антоновича та його послідовників визначила основні напрями розвитку історії і археології на українських теренах наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. Розглянемо внесок київських дослідників детальніше.

Як уже згадувалося, від 1869 р. в Російській імперії кожні три роки проводилися археологічні з'їзди, головною метою яких було об'єднати зусилля вчених у дослідженні старожитностей. На ІІ Археологічному з'їзді, що відбувся 1871 р. у Санкт-Петербурзі, представником від Київського університету був В.Б. Антонович, який підготував доповідь про класифікацію давніх могил української території (Козловська 1997, с. 344). Мабуть, саме цей з'їзд поклав початок багатолітній співпраці та дружнім стосункам двох знаних дослідників — В.Б. Антоновича та графа О.С. Уварова (Харченко 2000, с. 132—133). За ініціативою цих вчених було вирішено провести в 1874 р. ІІІ Археологічний з'їзд у Києві. Підготовкою з'їзду займалися київські дослідники, зокрема багато організаційних про-

блем довелося вирішувати В.Б. Антоновичу. Спочатку вчений ретельно підбирав археологічні матеріали для виставок, збирав доповіді, які мали бути заслухані на з'їзді, планував розкопки, а під час роботи самого з'їзду археолог читав реферати та брав активну участь у їхньому обговоренні, проводив екскурсії по Києву, детально пояснюючи його історію та археологію, проводив розкопки та трактував значення знайдених матеріалів (Ляскоронський 1928, с. 89; Лебедев 1992, с. 165—171; Данилевич 1997, с. 384; Козловська 1997, с. 350; Харченко 2000, с. 132—141).

З одного боку, непересічне значення цього з'їзду для розвитку археології полягало в тому, що на відміну від двох попередніх, він став насправді міжнародним, адже його відвідали сербські (Ю. Даничич, С. Новакович), чеські (О. Колер, Я. Ганоль), хорватські (Ф. Рачка) та французькі (Л. Леж та А. Рамбо) вчені. З іншого боку, ІІІ Археологічний з'їзд став справжнім проривом у розвитку власне української археології, адже він був за своєю суттю українським — переважна більшість оголошених рефератів стосувалася проблем української археології, етнографії та історії (Про Київський... 1997, с. 357). Також варто згадати, що на з'їзді була зачитана доповідь про пам'ятки кам'яного віку на р. Сула і її притоках, зокрема й про палеолітичну стоянку Гінці. Це була перша робота, що звернула увагу археологів різних країн на кам'яний вік на території України. На нашу думку, саме з цього з'їзду починав втілюватись у життя задум В.Б. Антоновича щодо якомога детальнішого вивчення історії України від первісних часів до сучасності. Напевне, саме за вдало організований та проведений з'їзд у Києві 4 листопада 1874 р. В.Б. Антоновича за поданням графа О.С. Уварова було одноставно обрано членом Московського археологічного товариства (Кобилянський 1997, с. 356; Харченко 2000, с. 132—133).

У 1899 р. у Києві відбувся ХІ Археологічний з'їзд, організаційну підготовку якого здійснювали В.Б. Антонович, К.М. Антонович-Мельник, В.З. Завитневич та ін. вчені (Данилевич 1908, с. 20). Приготування до з'їзду знову вимагало від організаторів вирішення численних завдань господарського й адміністративного характеру, а також влаштування виставок, планування розкопок і екскурсій, запрошення закордонних колег (Подготовительные... 1997). Серед запрошених були й українські дослідники з Галичини, зокрема з Наукового товариства ім. Шевченка, які погодилися взя-

ти участь у з'їзді, але виключно за можливості прочитання своїх рефератів українською мовою (Листування... 1997, с. 363; Грушевський 1991—1992б, с. 413—415). Для вирішення цього питання В.Б. Антонович доклав чимало зусиль та часу і, здавалося, що навіть зміг його залагодити — граф О.С. Уваров домовився з міністром освіти М.П. Боголеповим щодо прочитання рефератів українською мовою. Але на перешкоді стали професор Т.Д. Флоринський та ректор Університету Св. Володимира Ф.Я. Фортинський, які заперечували існування окремої української мови. Своїми діями вони призвели до того, що міністр заборонив виступи українською, а напередодні самого з'їзду знову змінив своє рішення — дозволив робити доповіді українською, але перед аудиторією не більшою ніж 25 осіб. У відповідь на це члени Наукового товариства ім. Шевченка, головою якого був учень В.Б. Антоновича М.С. Грушевський, відмовилися брати участь у з'їзді, а підготовлені реферати опублікували у «Записках НТШ». Така ситуація, звісно, засмутила і багатьох учасників з'їзду, і організаторів, зокрема В.Б. Антоновича та П.С. Уварову, які старанно намагалися вирішити це питання і долучити західноукраїнських вчених до роботи в ньому (Грушевський 1991—1992, с. 415; Лотоцький 1997).

Справжньою окрасою цього з'їзду була доповідь В.В. Хвойки «Кам'яний вік у Середньому Придніпров'ї», в якій підсумовувалися результати досліджень Кирилівської палеолітичної стоянки й пам'яток доби енеоліту. Доповідь викликала виключно схвальні відгуки учасників з'їзду, адже розкопки на Кирилівській вулиці, що провадилися у 1893—1900 рр., дали цінні джерела для вивчення життя та мистецтва стародавніх людей, зокрема й орнаментований бивень мамонта. Також дослідник описав пам'ятки нової культури, для позначення якої він запропонував термін «трипільська культура», який ствердився в археологічній науці (Хвойко 1901; Брайчевський 1999, с. 215; 1999а, с. 209—210).

Київські дослідники також брали участь і в інших археологічних з'їздах, виступаючи на них з рефератами, що найчастіше стосувались археологічних пам'яток теренів України. Зокрема, багато доповідей з української археології та історії було зачитано на VI Археологічному з'їзді, що відбувся в 1884 р. в Одесі. Така «українофільська» атмосфера на з'їзді викликала незадоволення міністра народної освіти І.Д. Делянова. І хоча вчені вирішили провести наступний з'їзд у Харкові, міністр народної

освіти (за яким було остаточне рішення), по-боюючись зростання національних тенденцій українців, вирішив провести VII Археологічний з'їзд у Ярославлі (Смирнов 2011).

Київські археологи також доволі часто долучалися до організації археологічних з'їздів і в інших українських містах. Зокрема, активну участь у підготовці XII з'їзду, що відбувся 1902 р. за ініціативи Д.І. Багалія у Харкові, взяли В.Ю. Данилевич і К.М. Антонович-Мельник. У 1901 р. молодим дослідникам було доручено провести розвідки, розкопки, зібрати археологічні та нумізматичні матеріали в Богодухівському та Охтирському повітах Харківської губернії. Варто зазначити, що вченим вдалося здійснити доволі об'ємні польові роботи, зокрема провести розкопки 52 курганів, а також обстежити пам'ятки біля сіл Янків Ріг (Янківка), Стара Горобина, Капітанські Вили, Журавне, Роздольне, Максимівка, Яблучне, ст. Мерчик, Бакирівка, м. Слов'янськ тощо (Ляшко 2003, с. 132; Руденко 2009, с. 125).

Результати польових досліджень В.Ю. Данилевича і К.М. Антонович-Мельника були викладені у рефератах, підготовлених до з'їзду, а згодом опубліковані окремими працями (Данилевич 1902; 1902а; 1905а; 1905б; Мельник 1905). Знайдені матеріали були включені до виставки, і саме ці реферати викликали найбільше зацікавлення та обговорення учасників з'їзду.

Окремо відмітимо організаційну діяльність В.Ю. Данилевича під час самого з'їзду, адже він виконував роль секретаря на засіданні таких секцій як «Пам'ятки мистецтв, малярств, нумізматики і сфрагістики», «Старожитності слов'янські» та «Старожитності історичні, географічні та етнографічні» (Ляшко 2003, с. 133).

Загалом археологічні з'їзди відіграли дуже важливу роль у становленні української археологічної науки, адже саме на них фахівці мали змогу зробити підсумки здійсненої роботи, обмінятися думками з суперечливих питань, наочно ознайомитися з старожитностями різного часу.

Діяльність київських дослідників у галузі археології відзначається значною кількістю напрямів. Так, постійно провадилися археологічні розкопки в Київській, Подільській, Житомирській і Харківській губерніях, а отримані таким чином матеріали розцінювалися вченими вже як повноцінні джерела для вивчення стародавньої історії.

Окремо виділимо спроби впорядкувати інформацію про археологічні пам'ятки, що вилилися в укладання та публікацію археологічних карт. Першим з українських археологів взяв-

ся за цю справу В.Б. Антонович, який склав археологічні карти для Київської та Волинської губерній (Антонович 1895; 1901). Обидві мапи були результатом багатолітньої систематичної праці дослідника, який використав для підготовки карт низку різноманітних джерел — опубліковані та рукописні матеріали, колекції приватних осіб та музеїв. Зазначимо, що ці праці отримали схвальні відгуки сучасників, які вважали їх надзвичайно цінним внеском у розвиток археології (Ляскоронський 1928, с. 89; Дорошенко 1942, с. 125; Самоквасов 1993, с. 68; Семейкина 1995, с. 11; Козловська 1997, с. 350; Макаренко 1997, с. 355; Павлуцький 1997, с. 335). Окремо наголосимо на такій позитивній рисі обох карт В.Б. Антоновича як надзвичайно вдала система пошуку, яку вчений розробив за допомогою географічного та предметного показчиків, хоча не до ліком обох карт, на нашу думку, є зведення пам'яток занадто широкого хронологічного діапазону. Звісно, карти В.Б. Антоновича вже втратили своє значення найповнішого каталогу археологічних пам'яток — відкрито багато нових пам'яток, розроблено нові детальніші карти, але все ж важливість праць дослідника важко заперечити, адже саме вони стали праобразом усіх наступних археологічних карт. Справу продовжили його учні та послідовники — Ю.Й. Сіцинський підготував карту Подільської губернії (1901), а Д.І. Багалій — карту Харківської (1905 р.).

Також нагадаємо про розбудову Музею старожитностей при Університеті Св. Володимира, експозиція якого постійно поповнювалася матеріалами з розкопок К.М. Антонович-Мельник, В.Ю. Данилевича, М.Ф. Біляшівського та ін., а також за рахунок подарованих або придбаних речей у шанувальників старожитностей. Завідувачем музею понад чверть століття був В.Б. Антонович, який приступив до цієї роботи в 1873 р., коли після численних клопотань було вирішено розділити Музей пам'яток старовини та мистецтва на два окремі — Музей пам'яток старовини та Музей мистецтва. Завдяки зусиллям дослідника музей швидко зростає, наприклад, до 1884 р. колекція поповнилася понад півтора тисячами речей. У 1901 р., вже наприкінці свого життя, В.Б. Антонович передав завідування музеєм Ю.А. Кулаковському, якому вести музейні справи ще певний час допомагала К.М. Антонович-Мельник (Ляскоронський 1928, с. 90—91; Дорошенко 1942, с. 123; Данилевич 1997).

Варто згадати і дослідження з нумізматики, що входила до сфери зацікавлень В.Б. Антоно-

вича, адже в 1872 р. він став завідувачем Нумізматичного кабінету при Університеті Св. Володимира. В 1870-х рр. вчений опублікував низку статей, присвячених монетам, знайденим на території Київщини. Загалом за час роботи В.Б. Антоновича у нумізматичному кабінеті було кілька десятків тисяч монет, для збирання, класифікації та вивчення яких вчений доклав чимало часу та старань. Підсумовуючи свою роботу у цій галузі, вчений вирішив зробити опис усіх монет, що зберігалися тут, і в 1896 р. опублікував «Описание монет и медалей, хранящихся в нумизматическом музее Университета св. Владимира» (Антонович 1896; Болсуновский 1997; Слюсаренко 1997, с. 421—427). Мабуть, саме В.Б. Антоновичу вдалося зацікавити нумізматику В.Ю. Данилевича, який протягом певного часу допомагав учителю опрацьовувати монетні скарби, що розміщувались у Нумізматичному кабінеті при Університеті Св. Володимира. Згодом В.Ю. Данилевич зробив опис монетних скарбів, знайдених на Дніпропетровщині, а на XII Археологічному з'їзді презентував карту монетних скарбів і знахідок окремих монет на території Харківської губернії (Данилевич 1905а). Також дослідник, розуміючи важливість публікації археологічного матеріалу, описав чотири монетних скарби з Курської, Тульської, Полтавської та Харківської губерній, що надійшли до Музею мистецтв і старожитностей при Харківському університеті (Данилевич 1905). Загалом вчений неодноразово наголошував, що монети є важливим джерелом для історичних студій і саме з цього питання прочитав свою першу лекцію у Харківському університеті (Данилевич 1904; 1905; Козловская 1937, с. 314; Гомоляко 2010, с. 98).

Не можна оминати увагою і такий важливий напрям діяльності київських істориків і археологів як публікацію історичного журналу «Київська старина». Ініціаторами створення цього «першого українофільського часопису» ще в 1874 р., під час проведення III Археологічного з'їзду в Києві, виступили В.Б. Антонович і О.М. Лазаревський (Ситник 1991—1992, с. 169). Але втілити задум у життя перешкодив Емський указ від 1876 року. Проте уже в 1881 р. В.Б. Антонович за допомогою братів О. та В. Лазаревських зміг уладнати цю справу й отримати дозвіл на видання щомісячника «Київська старина», який виходив друком протягом 1882—1907 рр. Хоча першим редактором журналу був Т. Лебединцев, та все ж значна заслуга в укладанні журналу належала і В.Б. Антоновичу — історик був не лише постійним автором, а й переглядав і підбирав статті для публікації, писав передмови та пояснювальні замітки до

матеріалів, що друкувалися. На сторінках цього часопису, як і в «Киевских университетских известиях» та «Трудах археологических съездов», опубліковано чимало праць київських археологів (Дорошенко 1942, с. 130; Ситник 1991—1992, с. 169—170).

Варто зазначити, що частина представників київської школи істориків працювала в Києві, зокрема В.Ю. Данилевич, Н.Д. Полонська-Василенко, М.В. Довнар-Запольський, К.М. Антонович-Мельник та інші учні В.Б. Антоновича продовжили свої дослідження з історії й археології в інших університетах, зокрема Д.І. Багалій і певний час В.Ю. Данилевич — у Харківському, І.А. Лінниченко — в Одеському, М.С. Грушевський — у Львівському, внаслідок чого на початок ХХ ст. постали нові осередки вивчення історії та археології українських земель (Процик 1991—1992). Завдяки особистим зв'язкам випускників Університету Св. Володимира відбувалася постійна наукова співпраця провідних істориків і археологів на українських теренах, наприклад міцна дружба поєднувала І.А. Лінниченка та В.В. Хвойку¹, гарні стосунки склалися у В.Ю. Данилевича та

¹ Хоча В.В. Хвойка не навчався в Університеті Св. Володимира, та все ж належав до когорти київських археологів і, мабуть, слухав приватні лекції В.Б. Антоновича.

К.М. Мельник-Антонович (Закоханій... 1995; Черняков 2008, с. 27—28; Руденко 2009, с. 127). Підтримував зв'язок зі своїми учнями і В.Б. Антонович, про що свідчать листи, сповнені турботою та порадами щодо наукових студій (Антонович 1991—1992, с. 397—411). Звісно, що не завжди стосунки склалися найкращим чином, наприклад іноді з недовірою ставився до В.Б. Антоновича його найталановитіший учень М.С. Грушевський, що чітко можна простежити у його листах до брата Олександра, також учня В.Б. Антоновича (Грушевський 1991—1992). Складні взаємини склалися у М.С. Грушевського з Д.І. Багалієм, хоча варто зазначити, що, незважаючи на особисту антипатію, вони завжди підтримували наукові стосунки (Грушевський 1991—1992а).

Отже, діяльність представників київського археологічного осередку наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. відзначалася заходами, спрямованими на становлення та розвиток археології як історичної науки на українських землях. Це знайшло своє відображення в активній польовій діяльності (розкопки, розвідки), численних статтях та монографіях, укладанні археологічних карт, організації археологічних з'їздів у Києві тощо. Непересічну роль у цій діяльності відіграв В.Б. Антонович, якого вважають основоположником української археології.

Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии. — М., 1895.

Антонович В.Б. Описание монет и медалей, хранящихся в нумизматическом музее университета св. Владимира. — К., 1896.

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии // Труды XI АС. — М., 1901. — Т. 1. — С. 1—134.

Антонович В.Б. Листи В. Антоновича до М. Грушевського // Український історик. — 1991—1992. — № 3—4. — С. 396—411.

Багалей Д.И. Пояснительный текст к археологической карте Харьковской губернии // Труды XII АС. — М., 1905. — Т. 1. — С. 1—92.

Болсуновський К. В.Б. Антонович как нумизмат // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 412—421.

Брайчевський М. В.В. Хвойка та Імператорська археологічна комісія // Хроніка 2000. — К., 1999. — С. 213—229.

Брайчевський М. Видатний український археолог Вікентій Хвойка // Хроніка 2000. — К., 1999а. — С. 208—212.

Гомоляко А. В.Ю. Данилевич як дослідник історії Слобожанщини // Український історичний збірник. — 2010. — № 13. — С. 97—105.

Григор'єва Л. Київський археологічний осередок наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. // Каразінські читання. Тези доповідей 64-ї Міжнарод. наук. конф. — Харків, 2011. — С. 34—35.

Грушевський М.С. Володимир Боніфатійович Антонович. — Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто, 1985.

Грушевський М.С. Листи Михайла Грушевського до Олександра Грушевського // Український історик. — 1991—1992. — № 3—4. — С. 416—432.

Грушевський М.С. Листування М. Грушевського з Д.І. Багалієм // Український історик. — 1991—1992а. — № 3—4. — С. 433—437.

Грушевський М.С. Чотири листи М. Грушевського до В. Антоновича // Український історик. — 1991—1992б. — № 3—4. — С. 411—415.

- Данилевич В.Е.* Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах Харьковской губернии // Труды Харьковского Подготовительного Комитета по устройству XII АС. — Харьков, 1902. — С. 365—372.
- Данилевич В.Е.* По поводу одного погребения, вырезанного с землей // Там само. — Харьков, 1902а. — С. 361—364.
- Данилевич В.Е.* Значение нумизматики в изучении русской истории // Записки Императорского Харьковского Университета. 1903 г. — Харьков, 1904. — Кн. 4. — С. 165—197.
- Данилевич В.Е.* Заметки по археологии и нумизматике. — Харьков, 1905.
- Данилевич В.Е.* Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губ. с картой // Труды XII АС. — М., 1905а. — Т. 1. — С. 314—410.
- Данилевич В.Е.* Раскопки курганов около с. Буд и х. Березовки Ахтырского у. Харьковской губ. (совместная экскурсия Е.Н. Мельник и В.Е. Данилевича) // Труды XII АС. — М., 1905б. — Т. 1. — С. 411—433.
- Данилевич В.Е.* Курс русских древностей (Лекции, читанные на Высших Женских Курсах в весеннем полугодии 1907/8 г.) — К., 1908.
- Данилевич В.* Проф. В.Б. Антонович та Археологічний музей І. Н. О. // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 379—390.
- Дорошенко Д.* Володимир Антонович: його життя й наукова та громадська діяльність. — Прага, 1942.
- Єкельчик С.* Українофіли. Світ українських патріотів другої половини XIX століття. — К., 2010.
- Завитневич В.* Из воспоминаний о В.Б. Антоновиче, как археологе // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 335—338.
- Закоханый* в історію України // Український історичний календар'96. — К., 1995. — С. 330—331.
- Кіян О.* Володимир Антонович: історик й організатор «Київської історичної школи». — К., 2005.
- Кобилянський А.* Дещо з давно минулого // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 356.
- Козловская В.Я.* Памяти проф. В.Е. Данилевича // СА. — 1937. — № 4. — С. 313—315.
- Козловська В.* Значіння проф. В.Б. Антоновича в українській археології // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — С. 343—352.
- Лебедев Г.С.* История отечественной археологии 1700—1917 гг. — СПб., 1992.
- Листування НТШ з комітетом по підготовці XI археологічного з'їзду* // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 363—365.
- Лотоцький О.* Археологічний з'їзд // Там само. — С. 358—361.
- Ляскоронський В.* Володимир Боніфатієвич Антонович, як археолог // Україна. — 1928. — Кн. 5. — С. 88—93.
- Ляшко С.М.* Про участь В.Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду в 1902 р. у Харкові // Археологія. — 2003. — № 2. — С. 132—135.
- Макаренко М.* В.Б. Антонович як археолог // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 358—361.
- Мельник Е.Н.* Раскопка курганов в Харьковской губернии. 1900—1901 // Труды XII АС. — М., 1905. — Т. 1. — С. 673—743.
- Михальченко С.И.* Киевская школа. Очерки об историках. — Брянск, 1994.
- Михальченко С.И.* Киевская школа в Российской историографии (школа западно-русского права). — М.; Брянск, 1996.
- Михальченко С.И.* Киевская школа в Российской историографии (В.Б. Антонович, М.В. Довнар-Запольский и их ученики). — М.; Брянск, 1997.
- Моця О.П.* «Українська тема» в працях Володимира Антоновича // Археологія. — 2011. — № 3. — С. 129—134.
- Оглобин О.* Володимир Антонович та його історична школа // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 281—289.
- Павлуцький В.* В. Антонович, як археолог // Там само. — С. 331—335.
- Подготовительные работы к устройству XI-го Археологического съезда в Киеве* // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 361—363.
- Про Київський Археологічний з'їзд 1874 року* // Там само. — С. 356.
- Процик А.* Дві історіографічні течії з історичної школи В. Антоновича: М. Грушевський і Д. Багалій // Український історик. — 1991—1992. — № 3—4. — С. 178—185.
- Руденко Г.Г.* Життєвий та творчий шлях К.М. Мельник-Антонович // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки. — Дніпропетровськ, 2009. — 6. — С. 121—129.
- Самоквасов Д.* Археологические карты В.Б. Антоновича // Синови України. 36. статей 1906 року на пошану проф. Володимира Антоновича. — К., 1993. — С. 55—70.

- Семейкина Е.Л.* Археологическая деятельность профессора Антоновича В.Б. (1830—1908 гг.) // Древние культуры и цивилизации Восточной Европы. Мат-лы 3-ей Междунар. археолог. конф. студентов и молодых ученых. — Одесса, 1995. — С. 10—11.
- Семенов-Зусер С.А.* Скифская проблема в отечественной историографии. — Харьков, 1947.
- Сецинский Е.* Археологическая карта Подольской губернии // Труды XI АС. — М., 1901. — Т. 1. — С. 197—355.
- Ситник О.* Роля Володимира Антоновича у формуванні Михайла Грушевського як історика // Український історик. — 1991—1992. — № 3—4. — С. 169—177.
- Слюсаренко Ф.* Нумізматична праця проф. В.Б. Антоновича // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 2. — С. 356.
- Смирнов А.С.* Одесский археологический съезд (в восприятии общества и власти) // III Междунар. науч.-практ. конф. «Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме». Тез. докл. и сообщ. — Ялта, 2011. — С. 102—103.
- Харченко В.Ю.* Листи В.Б. Антоновича до графа О.С. Уварова (1873—1874 рр.) // Археологія. — 2000. — № 2. — С. 132—141.
- Хвойко В.В.* Каменный век Среднего Приднепровья // Труды XI АС. — М., 1901. — Т. 1. — С. 736—813.
- Черняков І.Т.* Зв'язки Одеси та Києва у розвитку археології у ХІХ та на початку ХХ ст. // КСОАМ. — Одеса, 2008. — С. 24—28.
- Яковенко Н.* Вступ до історії. — К., 2007.

Надійшла 17.02.2011

Л.Р. Григорьева

КИЕВСКИЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЦЕНТР В КОНЦЕ ХІХ — НАЧАЛЕ ХХ ВВ.

Рассмотрена научная и организационная деятельность киевских археологов на рубеже ХІХ—ХХ вв., а именно: подготовка и проведение III и XI Археологических съездов в Киеве, составление археологических карт, написание многочисленных статей и публикаций, посвященных различным аспектам археологии и истории древних жителей Украины.

Особенное внимание уделено роли В.Б. Антоновича, которого можно считать зачинателем украинской археологии. Сфера деятельности этого ученого характеризуется большим количеством направлений: исследования по истории Украины, изучение археологических памятников, организация Археологических съездов в Киеве, работа в Музее древностей при Университете Св. Владимира, а также исследования по нумизматике и антропологии.

Также нужно отметить, что ученый был основателем так называемой киевской документальной школы историков, в которую входили такие видные ученые как М.С. Грушевский, Д.И. Багалей, И.А. Линниченко, А.С. Грушевский, Д.М. Щербакивский, В.М. Щербакивский, М.В. Довнар-Запольский, В.Ю. Данилевич, В.М. Базилевич, Н.Д. Полонская-Василенко и др. Многие из учеников В.Б. Антоновича работали над проблемами археологии и истории в Киеве, другие — продолжали свои исследования, работая в других университетах, в частности Д.И. Багалей и некоторое время В.Ю. Данилевич — в Харьковском, И.А. Линниченко — в Одесском, М.С. Грушевский — во Львовском, вследствие чего в начале ХХ в. зарождаются новые центры по изучению истории и археологии украинских земель.

L.R. Grygorieva

KYIV ARCHAEOLOGICAL CENTRE IN THE END OF THE 19th c. AND THE BEGINNING OF THE 20th c.

Scientific and organizational activity of Kyiv archaeologists at the edge of the 19th and the 20th c. is discussed, namely the preparation and holding of the III and XI Archaeological Congresses in Kyiv, compiling of archaeological maps, publishing of numerous articles and publications on various aspects of archaeology and history of ancient population of Ukraine.

Particular attention is paid to the role of V.B. Antonovych who can be considered to be a founder of Ukrainian archaeology. This scholar's domain is known for a great number of courses: Ukrainian history research, archaeological sites study, organization of Archaeological Congresses in Kyiv, work in Museum of Antiquities at St. Volodymyr University, and also research on numismatics and anthropology.

It is also should be noted that the scholar was a founder of so-called Kyiv documentation school of historians with such members as M.S. Hrushevskij, D.I. Bahalei, I.A. Lynnychenko, O.S. Hrushevskiy, D.M. Shcherbakivskij, V.M. Shcherbakivskij, M.V. Dovnar-Zapolskij, V.Yu. Danylevych, V.M. Bazylevych, N.D. Polonska-Vasylenko, and others. Many of V.B. Antonovych's followers worked on problems of archaeology and history in Kyiv, others continued their own studies working in other universities; for instance, D.I. Bahalei and for some time V.Yu. Danylevych worked in Kharkiv University, I.A. Lynnychenko — in Odesa University, M.S. Hrushevskij — in Lviv University, as a result at the beginning of the 20th c. new centres of study the history and archaeology of Ukrainian lands were founded.